

2. <http://www.rg.ru/2010/06/01/sorbonna.html>

3. <http://mafrance.ru/obrazovanie-vo-francii/universitet-sorbonna-2/>

УДК 165.37

Хромова О.І. (ДЕТУТ)

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ЧИ МОЖЛИВА УНІВЕРСИТЕТСЬКА ОСВІТА БЕЗ ФІЛОСОФІЇ?

Процес реформування системи вищої школи в Україні вже має багаторічну історію, але, на жаль, практично немає позитивних результатів. Необхідність подолання пострадянського ставлення до вищої освіти як до засобу отримання диплому, а не здобуття певних компетенцій та всебічного саморозвитку з боку студентів як споживачів освітніх послуг (що, наприклад, яскраво виявляється у популярному нині серед студентської молоді питанні, яке ще років двадцять тому можна було почути тільки в середовищі учнів ПТУ: ти на кого вчишся?) назріла вже давно. Зрозуміло, що і проблема зі ставленням багатьох викладачів до університетської освіти лише як до засобу заробляння грошей теж не є новою, і виступає однією з причин актуальності її докорінної трансформації. Разом з тим, цілком очевидно, що спроби реформування вищої школи тільки шляхом долучення України до Болонського процесу, насамперед і майже виключно у вигляді запровадження кредитно-модульної системи у вишах, наразі суттєво не покращило якість освіти, не змінило ставлення до неї і не підвищило її цінність в суспільстві.

Безперечно, прийняття нового «Закону про вищу освіту» є кроком вперед на шляху створення в нашій країні нарешті такої системи підготовки фахівців з вищою освітою, яка могла б відповідати вимогам часу та бути конкурентоспроможною на світовому ринку освітніх послуг. Але слідом за цим, всупереч логіці, Міністерство освіти і науки скасувало Наказ № 642 «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вибором студента», який встановлював перелік обов'язкових дисциплін гуманітарної підготовки в українських вишах та їхні обсяги. Цей крок вже викликав бурхливі дискусії в освітянському середовищі. Адже це не тільки не відповідає так званій гуманітаризації вищої освіти, курс на яку проголошувався останні двадцять років, але й суперечить взагалі здоровому глузду в світі жахливих подій, які сьогодні мають місце в нашій державі.

Журналісти і політологи, соціологи і філософи, історики і громадські активісти протягом всього минулого року постійно дискутували і зараз дискутують з приводу ситуації на сході країни. Чому раптом мешканці цих регіонів почали себе ідентифікувати з іншим народом і протиставляти всій іншій Україні? Чому так легко вони піддалися впливу пропаганди сусідньої держави? Чому почали ненавидіти своїх співвітчизників і підтримувати озброєних агресорів? І нарешті, чому навіть не хочуть чути іншу точку зору, іншу позицію, будь-які раціональні аргументи та заклики дорозсудливості?

На наш погляд, такі швидкі та занадто легкі трансформації в світогляді, а разом з цим, і в життєвій стратегії досить великої частини суспільства, викликані, насамперед, відсутністю такої необхідної складової системи взаємодії особи зі світом як критичне мислення. Інформаційна війна, що продовжується і зараз, по-перше, стала

неочікуваним викликом українській громаді, а, по-друге, довела, що здатність ставити під сумнів інформацію, що надходить, а тим більше, власні переконання, притаманна далеко не кожній людині.

Дослідники вже півтора десяти років підкреслюють важливість критичного мислення в умовах інформаційного та постінформаційного суспільства. Насамперед тому, що критично мисляча людина, озброєна сильними аргументами, здатна протистояти навіть таким авторитетам, як ЗМІ, сила традиції і думка більшості, такою людиною практично неможливо маніпулювати. Адже інформація, ідеї та концепти в сучасному світі постійно змінюються, оновлюються і перетворюються. І наразі, з висоти нашого сумного досвіду, ми можемо стверджувати, що критичне мислення сьогодні стає екзистенційною необхідністю.

Цілком очевидно, що розвиток критичного мислення має стати першочерговим завданням сучасної освіти. Але це завдання є нездійсненим в умовах відмови від гуманітарної складової в системі університетської освіти. І перш за все, неможливе формування критичного мислення без філософії, в якій сьогодні, на жаль, деякі чиновники від освіти та навіть науковці-технарі вбачають лише пережиток радянського минулого та непотрібну софістику. Однак саме філософствування виступає універсальним методом розвитку критичного мислення.

Актуальність проблеми розвитку критичного мислення підсилюється в наш час ще й тим фактом, що попри достатню кількість робіт з цієї проблеми (перш за все, це педагогічні дослідження), на наш погляд, категорія «критичне мислення» теоретично все ще недостатньо обміркована. Також майже поза увагою дослідників лишаються шляхи формування такого типу мислення.

Багато дослідників вважають основоположником сучасних традицій критичного мислення американського вченого Дж. Дьюї, який наголошував, що фундаментальна мета сучасної освіти полягає не просто у наданні інформації учням, а в тому, щоб розвивати критичний спосіб мислення. Дьюї підкреслював, що «сутність критичного мислення є у призупиненій оцінці; та сенс цього призупинення у запиті для визначення природи проблеми перед подальшими діями у спробі вирішення цієї проблеми. Це, більше ніж інші речі, перетворює звичайний умовивід в обґрунтований логічний умовивід, поспішні висновки у слаледоведення» [цит. за: 1, с.2].

Найбільш ґрунтовно проблеми розвитку критичного мислення розглядаються в сучасній американській дидактиці. В роботах Р. Енніса, Д. Мекпека, Р. Пола, Д. Хетчера показані еволюція поняття «критичне мислення» в педагогіці, його значущість для розвитку вільної, творчої особистості, питання методу формування якостей критичного мислення.

Слід зазначити також внесок в розробку проблем формування критичного мислення в процесі навчання російського педагога С.І. Гессена. Поняття «критичний стиль» мислення аналізується також в роботах В.А. Попкова і А.В. Коржуєва. В останні роки також з'явилися дослідження, що доводять життєву необхідність наявності критичного мислення у сучасної людини [2].

Однак, як у вітчизняній, так і в західній науці немає єдиного розуміння змісту критичного мислення. Методики формування і розвитку якостей мислення, в тому числі і тих, що притаманні критичному мисленню, орієнтовані, в основному, на точні науки і не розглядають філософію як таку учбову дисципліну, якає чи не найбільш ефективним засобом розвитку критичного мислення. Тому метою нашого

дослідження є, по-перше, виявлення ознак критичного мислення, а, по-друге, визначення ролі філософії у його формуванні.

Насправді, в педагогічних та філософських дослідженнях існує чимало визначень категорії «критичне мислення». Але проблема в тому, що вони часто акцентують увагу на одному з аспектів цього явища, але не відбивають змісту поняття у всій його повноті. Тому є праксеологічні причини. Людина і в минулому і в сучасності часто володіє якостями критичного мислення в силу певних об'єктивних умов, що відбивають специфіку суспільства та впливають на спосіб їх відтворення особою. Але наявність окремих якостей не гарантує особливого стану мислення. Як справедливо зазначає Л.В. Хохлова «тільки сукупність якостей критичного мислення, що взаємодіють, є моделлю мислення, яка є характерною для вільної та творчої особистості в демократичному суспільстві. Відповідно, потреба самого суспільства в особі такого типу повинна бути відтворена в системі освіти» [3, с.4].

Основні риси критичного мислення дійсно вже наведені і проаналізовані в деяких дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених, насамперед, в роботі американського вченого Д. Клустера [4]. Узагальнивши всі ці попередні дослідження, можна, на наш погляд, виокремити такі основні риси критичного мислення:

- критичне мислення має бути мисленням самостійним, хоча може бути не цілком оригінальним; людина може сприйняти ідеї інших людей як свої особисті;

- інформація є відправним пунктом критичного мислення, а не кінцевим; інформація, знання створюють мотивацію, без якої людина не може мислити критично;

- критичне мислення – це мислення, яке починається з постановки проблеми, тому що тільки воюючи з конкретною проблемою, намагаючись знайти вихід зі складної ситуації, людина дійсно починає мислити;

- критичне мислення передбачає переконливу аргументацію; людина, яка мислить критично, завжди усвідомлює, що можливі і інші рішення тієї чи іншої проблеми, і тому намагається довести, що рішення, яке пропонує вона, є більш раціональним, ніж інші;

- критичне мислення є мисленням соціальним, тобто будь-яка критично мисляча людина працює в певному співтоваристві, а будь-яка думка перевіряється і відшліфовується, коли нею діляться з іншими.

І ще однією з основних рис критичного мислення, на яку вказує і Г.В. Сорина [5], є наявність трансцендентальної рефлексії стосовно власної розумової діяльності, яка потребує від мислячого суб'єкта самозвіту щодо того, для якої з функцій свідомості використовується мислення в певний момент: для ціннісної орієнтації, для пізнання або для пошуку засобів в досягненні мети. Мабуть, саме наявність рефлексії, і є найголовнішою особливістю критичного мислення.

На нашу думку, учбовою дисципліною, яка має бути фундаментом формування і розвитку критичного мислення сучасного фахівця є філософія, адже саме вона з початку свого виникнення є вільним і критичним міркуванням про світ. Критична функція філософії була однією з основних ще за часів античності. Вже в діалогах Сократа і Платона починають вироблятися логічні засади довершеного мислення: це понятійне мислення, яке включає індукцію (Сократ) і дедукцію (Платон), та використовує протиріччя як спосіб відшукування істини, що базується на сумніві. Далі з'являється ідея Р. Декарта про універсальний сумнів і можна говорити, що

класичний філософський раціоналізм вже ототожнює ідею вдосконалення мислення із розробкою методу пізнання як такого.

Метод філософського критицизму остаточно оформився в філософії І. Канта. Якщо попередня філософія починала пізнання з питання «Що є предмет?», то Кант починає з питання «Як відбувається судження про предмет?». Якщо звернутися до вчення Канта про трансцендентальну логіку, то ми бачимо, що трансцендентальна логіка виступає в нього в якості критики, яка є необхідною для того, щоб визначити здатність судження, в тому числі і морального судження. Таким чином, критичний метод І. Канта заснований на цінності теоретичного мислення, яке формується внаслідок філософствування та функціонує як критичне. Інтеграція класичного раціоналізму в філософські ідеї ХХ століття призводить до подальшого розвитку цього методу. К. Поппер розширює розуміння змісту критичного мислення, а також систему методологічних регулятивів критицизму. Так, Поппер вказує на таку рису критичного мислення, як комунікативність, вводячи нову засаду для раціоналізму: віру в розум інших людей. Він наголошує, що система освіти повинна будуватися на пошуку знання, а не на його відтворенні.

Ю. Хабермас, обґрунтовуючи метод комунікативної дії, критикує розум, розглядаючи при цьому істину як регулятивну ідею. Він підкреслює, що орієнтація на істину не дозволяє обґрунтувати абсолютну правильність того чи іншого способу дії. Будь-яке прийняте рішення залишається в принципі похибним. Тому велику роль в пізнанні грає комунікація як шлях до консенсусу. Тобто і представник Франкфуртської школи Ю. Хабермас наголошує на таких якостях критичного мислення як комунікативність і діалогічність.

Таким чином, метод філософського критицизму, який формувався впродовж всієї історії існування філософії, заснований на розвиткові та функціонуванні мислення особливого типу, яке можна назвати критичним. Виходячи з критичної функції філософії як основної в уявленні філософського критицизму, можна зробити висновок про особливе місце вивчення філософії в процесі розвитку критичного мислення. Але ще І. Кант твердив, що можна навчити не філософії, а філософствуванню, що само по собі вже позиціонує філософію як зразок мислення як критичного.

Філософське мислення, таким чином, є мисленням критичним і є сукупністю наступних якостей:

- це мислення конструктивне і творче, тому що в результаті пізнання відбувається конструювання нового знання;
- це мислення вільне, тобто позбавлене догматизму;
- це мислення, яке здобуває свободу в полеміці з самим розумом і таке, що допускає скептицизм по відношенню до самого розуму;
- це раціональне мислення, що спирається на логіку в емпіричному пізнанні і на трансцендентальну логіку при формуванні понять;
- це діалектичне мислення, що будується на позитивному сумніві і діалозі;
- це комунікативне мислення, що поєднує соціальну обумовленість та особистісну свободу.

Можна зробити висновок, що критичне мислення в процесі навчання в вищій школі, перш за все, формується засобами філософії, яка сама по собі є зразком такого мислення і методом пізнання дійсності, який ми можемо визначити як філософський критицизм. Напевно, тільки філософія з усіх наук не претендує на істину, а тільки

вчить відшукувати істину, проголошуючи в якості відправної точки пізнання: «Піддавай все сумніву!».

Звичайно, людина може мислити критично і не володіючи навичками філософствування. Але критичне мислення, яке не є філософським, може породжувати не знання, а думку, в тому числі нігілізм, догматизм, релятивізм і критиканство. Навпаки, критичне мислення, яке є конструктивним, тому що націлене на народження нового знання через діалектичне заперечення і комунікацію, яке є рефлексивним, креативним, комунікативним, заснованим на сумніві і діалозі, формується, насамперед, в процесі навчання філософії, яке передбачає, перш за все, розвиток навичок філософствування.

Підводячи підсумки, слід ще раз наголосити, що цінність критичного мислення як якісної характеристики мислення вільної, творчої особи усвідомлюється в його протиставленні некритичному мисленню, яке існує в суспільстві у різних проявах: догматичне, авторитарне, міфологічне, технократичне, деструктивне, релятивістське. Існування і тим більше домінування такого типу мислення призводить до цілої низки негативних наслідків. Філософія є найбільш ефективним засобом формування і розвитку критичного мислення. Тому, на нашу думку, сьогодні завданням університетської освіти є не скоротити курс або взагалі відмовитися від філософії як навчальної дисципліни, а навпаки, приділити якомога більше уваги розвитку у студентів навичок філософствування.

Література.

1. Дороз В.Ф., Романова Л.Я., Ярова О.Б., Ницета В.А., Удовиченко Г.А. Формування критичного мислення учнів на уроках мови. – К.: Освіта України, 2008. – 336 с.
2. Астахова Л.В., Харлампьева Т.В. Критическое мышление как средство обеспечения информационно-психологической безопасности личности. – М.: РАН, 2009. – 136 с.
3. Хохлова Л.В. Развитие критического мышления учащихся в процессе обучения философии. – Автореф. дис... канд. пед. н. – Екатеринбург, 2004.
4. Кластер Д. Что такое критическое мышление? // Критическое мышление и новые виды грамотности. М.: ЦГЛ, 2005. С. 5-13.
5. Сорина Г. В. Критическое мышление: история и современный статус // Вестник Московского университета. Сер. 7. «Философия». - 2003. - № 6. - С. 97—110.

УДК 378.147

Шмідт О.О., Яценко В., Сергієнко Л.Г. (КП ДонНТУ)

ОСВІТА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Вступ. Сьогодні освіта виступає історико-культурним феноменом менталітету суспільства, його свідомості. В освіті створюються передумови для виявлення та розвитку творчих здібностей суспільства, для послідовної передачі накопичених суспільством знань, умінь, культурної спадщини всіх поколінь. Освіта – це один з оптимальних і інтенсивних способів входження людини у світ науки і культури. Саме в процесі освіти людина освоює культурні цінності. Зміст освіти черпається і безупинно поповнюється з культурної спадщини різних країн і народів, з